

De Koerier

van [september 2016] nr. 70

Brabants Heem

Stralend weer en een goede organisatie maakten de Brabantse Heemdagen in Best tot een geslaagd tweedaags evenement. Best, de geschiedenis van het dorp en de omgeving vormden de ingrediënten voor deze jaarlijkse ontmoeting van heemkundeliefhebbers uit de provincie. Deze 400 jaar oude Tiendschuur was onderdeel van wat de deelnemers kregen voorgeschoteld.

Brabants Heem

Van vrijwilligers, Voor vrijwilligers

Beste lezer,

Verrassingen komen onverwacht. De Brabantse Heemdagen in Best zaten er vol mee. Twee dagen lang maakten meer dan 80 deelnemers kennis met Best, de geschiedenis van die plaats en van de prachtige omgeving. In de uitgave van De Koerier een uitgebreid verslag van deze twee bijzondere dagen. Voor mij was Best jarenlang niet meer dan het industrieterrein Erica, waar ik werkzaam was. Nauwelijks te onderscheiden van industrieterreinen elders. Maar lees het verslag van de twee Brabantse heemdagen en je weet dat Best echt de moeite waard is voor heemkundeliefhebbers om er te vertoeven. De reacties op het geboden programma waren lovend.

Zo zijn er meer verrassingen te verwachten in deze uitgave. Van bijzondere activiteiten van heemkundeverenigingen en van boeken en geschriften, die soms een heel andere kijk op een onderwerp geven. Om nog maar te zwijgen over de mensen die voor hun inzet voor hun vereniging een onderscheiding krijgen. Of die nou van de koning komt of van Brabants heem, het leidt altijd tot blij verraste gezichten. Ook daarover – en over nog veel meer - leest u in deze uitgave.

Reacties op deze uitgave zijn van harte welkom. De volgende uitgave komt in december uit, de kopij kunt U inzenden tot 14 november.

Zeeland, september 2016

Tjeu van Ras

tjeuvanras@ziggo.nl

Brabantse Heemdagen: erfgoed en schoonheid van Best

Met een gevarieerd programma heeft de Heemkundekring “Dye van Best” op 4 en 5 augustus 84 heemkundigen uit Brabant onder het motto: “Brabant op zijn BEST” kennis laten maken met het erfgoed en de schoonheid van Best en zijn buitengebied.

door Wil van den Bragt

(met bijdragen van Harrie van Vroenhoven en Chris Kastelijns)

De weergoden waren de organisatie gunstig gestemd. Bij de ontvangst in de Prinsenhof bleek al snel dat het een soort reünie zou worden. Vele heemkundigen waren trouwe deelnemers aan de Brabantse Heemdagen en vonden elkaar bij koffie en een worstenbroodje. Nadat er foto's waren gemaakt van de blauwe, groene, rode en gele groep wandelden we te voet door het vernieuwde voetgangersgebied van Best voor de ontvangst door het gemeentebestuur in het Gemeentehuis en de officiële opening door het bestuur van Brabants Heem. In de Hoofdstraat is op 17 september 2015, voor de gevel van het oude klooster Huize Nazareth, een luisterkei onthuld, die deel uitmaakt van de Liberation Route Europe en gaat over de bevrijding van Best door de 15e Schotse Divisie in september en oktober 1944. Met de unieke QR-code kun je op je smartphone historische verhalen horen op die plek en foto's bekijken. De route begint bij de stranden van Normandië en gaat via de Belgische Ardennen, Oost-Brabant, Arnhem, Nijmegen en eindigt in Berlijn.

Het gemeente bestuur trakteerde op koffie en een gebakje voordat wethouder Marc van Schuppen ons welkom heette.

Best is sinds 1819 een zelfstandige gemeente (daarvoor was het onderdeel van Oirschot)

Bij hoge uitzondering heeft de gemeente Best een wapen met een afbeelding van Odulphus. De gemeentevlag heeft een Latijns kruis van zilver en is omgeven door drie gouden appels die Odulphus volgens de legende heeft gekregen van Maria. Voor het gemeentehuis ligt een mozaïek van Sint Odulphus en je komt de appeltjes en putdeksels met Odulphus tegen in het centrum van Best. Best lag al vanaf 1741 aan de verharde Steenweg, de weg van 's-Hertogenbosch naar Eindhoven en had vanaf 1866 al een station. Vorige maand hebben wij 150 jaar spoor in Best gevierd. Best is altijd een belangrijk klompencentrum geweest. Dat kwam onder andere door de zeer geschikte grond voor de aanplant van populieren. Best had in 1850 maar liefst 23 klompenmakerijen.

Mede door het spoor kwamen diverse bedrijven tot bloei in Best. Het betreft o.a. de roomboterfabriek "Beste Boter", steenfabriek "De Leeuwerik" en "De Bestsche Tricoweverij". Dit zorgde voor veel werkgelegenheid.

Na de oorlog was er een schaarste aan woningen werd tussen het centrum van Best en Batadorp de wijk Wilhelminadorp gebouwd. Daarna ging het snel met de groei van Best en kwamen er meerdere wijken mede omdat er gebouwd moest worden voor werknemers van Philips. Best heeft nu ruim 11.000 werkplekken en heeft bijna 29.000 inwoners.

Dagvoorzitter Harrie van Vroenhoven heette de deelnemers van harte welkom. Brabants Heemvoorzitter Henk Hellegers stal de show met zijn kennis van de geschiedenis van Best met anekdotes opgetekend uit verslagen van mr. A.E.J. Baron van Voorst tot Voorst die van 1894 tot 1925 Commissaris

der Koningin in Noord-Brabant was. Het was o.a. zijn taak om de gemeenten in Noord-Brabant regelmatig te bezoeken. Uit dien hoofde bracht hij ook regelmatig een bezoek aan Best. Van deze werkbezoeken hield hij nauwkeurig verslag bij, waaruit de voorzitter van Brabants Heem de toenmalige bestuursperikelen citeerde.

De daaropvolgende ceremonie protocollaire, geleid door de voorzitter van de Voorbereidingscommissie Wim van Rooij, bestond uit de overhandiging van het schildje voor de schellenboom door Ansjie Strouken-Busink, Ad van Gils en Alice Hetling namens de organisatoren van 2015: Heemkundekring "Willem Snickerieme", Heemkundekring "Made en Drimmelen" en oudheidkundige kring "Geertruydenberghe". Met de overdracht van het vaandel van Brabants Heem gingen de 68e Brabantse Heemdagen officieel van start.

Het was voor menigeen een verrassing dat na de openingsrituelen buiten op het stadhuisplein het 525-jarige St. Odulphus gilde een fraaie vendelgroet bracht aan de deelnemers.

Door het deels overdekte winkelcentrum de Boterhoek, vernoemd naar de plaats waar vroeger de Boterfabriek heeft gestaan, wandelden we naar de St. Odulphuskerk, waar pastoor Brouwers een overzicht gaf van het ontstaan van de kerk. Sint Odulphus werd ca. 775 geboren op de boerderij van Bodgesus in Verrebest (nu het centrum van Best). Sint Odulphus werd priester en pastoor in Oirschot. Later is Sint Odulphus in het klooster gegaan van de kannuniken in Utrecht. De bisschop van Utrecht, de heilige Fredericus, vroeg of Odulphus naar Friesland wilde gaan, om daar het volk te gaan bekeren. Op hoge leeftijd kwam hij terug naar Utrecht, waar hij stierf in 865, ongeveer negentig jaar oud.

De dag van overlijden zou 12 juni zijn geweest en op deze dag viert de kerk het feest van H. Odulphus. De toenmalige pastoor Willem Heerbeek haalde omstreeks 1620 uit Utrecht een vingerkootje en liet hiervoor een zilveren handje maken. De relikwie bevindt zich nog steeds in de huidige kerk en wordt jaarlijks vereerd.

De boerderij van Bodgesus werd afgebroken en vervangen door een houten kapel. Het vermoeden bestaat dat dit rond 1200 was, toen het kerkje in het gehucht Straten verplaatst werd naar centrum van Oirschot. In 1437 werd hier een stenen kerk gebouwd met liefst 5 altaren maar de kerk viel wel onder het rectoraat van de parochie Oirschot. Pas in 1553 werd de Sint Odulphuskerk verheven tot parochiekerk. In de loop der jaren werd de kerk bouwvallig en bestond er duidelijk een behoefte om een nieuwe kerk te gaan bouwen wat nu de huidige kerk is. De oude kerk werd afgebroken en de contouren van die oude kerk ziet men terug in straatbeeld voor de kerk. Architect werd Carl Weber en op 14 juli 1881 werd de eerste steen gelegd door Pastoor Van der Velden. De stenen voor de kerk waren gebakken door de Bestse Steenfabriek "de Leeuwerik".

Het bisdom Den Bosch heeft enige jaren geleden de parochies en kerken van Best en Oirschot samengevoegd tot Odulphus van Brabant. Voor velen was het unieke verhaal van het ontstaan van de Odulphus kerk, de verbondenheid met de gemeente en de inrichting van het centrum met Odulphus symbolen in de bestrating een eyeopener. Vier gidsen begeleidden de groepen door de kerk en gaven uitleg over het orgel, het altaar, de buitenkant en de kunstobjecten.

Na de goed verzorgde lunch in het Prinsenhof vertrokken de deelnemers met eigen vervoer naar het museum Bevrijdende Vleugels, gelegen vlak voor de grens van Best met Son en Breugel. Heemkundelid Harry Smits gaf in het aangelegen Boshuys een lezing over Market Garden, waarna 4 groepen onder leiding van gidsen de diverse hallen bezochten, met origineel oorlogstuig dat bij Market Garden is gebruikt. Het museum is ontstaan uit een tijdelijke tentoonstelling, die ter gelegenheid van de 40-jarige herdenking van Operatie Market Garden door de heer Jan Driessen (1921-2010) in Veghel werd georganiseerd. De tentoonstelling was een dermate groot succes, dat besloten werd om zijn collectie onder te brengen in een museum. Onder de leiding van Jan Driessen werd het museum in de loop der jaren steeds verder uitgebreid. Defensie stelde het voormalige mobilisatiecomplex aan de Sonseweg in Best ter beschikking. Op woensdag 17 september 1997 werd het museum heropend, in aanwezigheid van Prins Bernhard.

Naast vele militaire voer- en vliegtuigen, waaronder een V1, Dakota, Glider en Spitfire, bevindt zich in dit museum ook het Militair Radio Museum Best.

Bevrijdende Vleugels maakt deel uit van een groter geheel, zijnde het Historia Park Best, dat bestaat uit het Speelgoedmuseum Spelebos, Trainen van de Eindhovense Modelbouw Vereniging (EMV) en galerie Kunsthuys. De verzameling van het museum de Bevrijdende Vleugels maakte indruk bleek bij het ontspannen samen zijn met een drankje in het Kunsthuys.

De 1e dag werd afgesloten met een diner in het Boshuys, begeleid door muziek van Ruud van der Heijden die speciaal voor deze gelegenheid een lied had gecomponeerd.

Zoals te doen gebruikelijk werden de jubilarissen voor deelname aan de Heemdagen gehuldigd door Frans Teunis en Wim van Rooij. Voor de 20e keer namen deel: Doortje Aben uit St. Oedenrode, Francien van der Kruijs uit Soerendonk, Mientje Kwinten uit Borkel en Schaft. Voor de 10e deelname werd Ger Fransen uit Heesch gehuldigd. Er was enige consternatie bij Betsie Fransen-Spierings dat zij niet gehuldigd werd, ofschoon ze altijd samen met haar man had deelgenomen. Bij het napluizen van de administratie bleek dat

zij voor het eerst met haar meisjes naam had ingeschreven, waardoor "het systeem" haar niet als jubilaris had herkend. Dat werd door Frans Teunis en Wim van Rooij op de volgende dag uitgebreid goed gemaakt.

Vrijdag 5 augustus: Fietstocht

Op vrijdag 5 augustus werden de deelnemers weer begroet met een kop koffie en een worstenbroodje. Flesjes water van de SNS-bank werden uitgereikt en met enige vertraging (de auto met huurfietsen kwam te laat vanwege een lekke band) gingen vier groepen van 20 personen per fiets, via verschillende routes, op weg voor een rondrit van ongeveer 30 km. Diegenen die door omstandigheden niet mee konden fietsen werden met de auto door bestuursleden van de Heemkundekring "Dye van Best" naar de interessantste plaatsen gereden.

8

De tocht deed bezienswaardigheden in Best aan, maar voerde vooral door het fraaie buitengebied met veel langgevelboerderijen en kapelletjes. In het buitengebied was de horizon in het landschap nog niet overal verdwenen achter het. Met de zon erbij gaf dit vele fraaie vergezichten die de schoonheid van het landschap, waar we als Bestenaren onderdeel van zijn, accentueerden

St. Annakapel

In buurtgemeenschap Aarle bevindt zich op een rustieke plaats de St. Annakapel

Een legende verhaalt dat de bevolking van Aarle rond 1400 een houten kapel bouwde als dank voor vrijwaring van besmettelijke ziekten.

Op initiatief van pastoor I. van Audenhoven bouwde men er in 1628 op dezelfde plaats een stenen kapel die tijdens de Reformatie sterk in verval raakte.

De Bestse kapelaan Caspar Bijnen begon in 1837 met een algehele restauratie.

In de jaren 1950 - '51 volgde opnieuw een grondige restauratie door de Boxtelse kunstenaar Toon Ninaber. De kapel bezit een gepolychromeerd beeld van St. Anna te Drieën. (St. Anna is afgebeeld met haar dochter Maria en het kindje Jezus).

Aarlese hoeve

Iets verderop stopten we bij de Aarlese hoeve of Armenhoeve waar historicus Dick Zweers een filmpje toonde en vertelde over zijn ontdekking van de oudheid van de hoeve.

De oudste boerderij van Nederland ligt aan de Oirschotseweg 117. Armenhoeve betekent dat de baten van de boerderij werden aangewend voor de armenzorg. In de middeleeuwen was deze boerderij het centrum van de herzogelijke lenen in de omgeving. Dirk Willemszoon van Aarle wordt in 1312

genoemd als leenman. Zijn opvolger Amelrik Boot stichtte in 1471 het tweede gasthuis in Oirschot en schonk de hoeve als fundatiegoed. Na de Franse revolutie ging de eigendom over naar de gemeente Oirschot. De grootvader van de huidige eigenaar kwam hier als pachter in 1929. Hij droeg de pacht over aan zijn zoon, die de boerderij in 1975 kocht. In 2006 vroeg de eigenaar, Piet Scheepers, een vergunning aan voor sloop van zijn kalverstal en toen ging bij de gemeente Best een belletje rinkelen, dat deze boerderij best wel eens zeer oud kon zijn. Bouwhistoricus Dick Zweers werd er bij geroepen om de 'monumentwaardigheid' van de stal vast te stellen. Hij schatte de stal aanvankelijk op vijf- à zeshonderd jaar. Na het onderzoek van de jaarringen in de gebinten, bleek de stal veel ouder te zijn, namelijk uit 1263, liefst 750 jaar! In plaats van sloop, werd nu gelukkig de stal gerestaureerd dankzij de financiële bijdrage van het Rijk, de Provincie en Gemeente. Uit het onderzoek kwam naar voren, dat in de stal ook beroete balken aanwezig waren, wat wijst op een vroegere bewoning. Mens en dier leefde toen samen in een ruimte. Andere kenmerken zijn de verschillende lipverbindingen die zijn toegepast. Na 1400 werden deze vervangen door pen-en-gatverbindingen. Ook de aanwezige gekraste kenmerken, die wij nu nog maar nauwelijks in de Brabantse boerderijen aantreffen, wijzen op de oude datering.

Vanwege de unieke zeldzame en wetenschappelijke waarde is deze stal bij hoge uitzondering aangewezen als Rijksmonument. De boerderij staat nu bekend onder de naam De Aarlese Hoeve.

In 2015 is een boek over deze boerderij verschenen met als titel: 't Goet te Arle.

Burghoef

Niet ver van de Aarlese hoeve, verstoppt tussen het lover en de struiken ligt op een idyllisch plekje Rijksmonument de Burghoef van de familie Boerlage. In 1630 was hier al een boerderij bewoond. Vermoedelijk een Kempische boerderij met woonhuis/koestal en een losstaande schuur. Volgens historisch onderzoek bestond het woonhuis uit een woon- en werkdeel met 2

schouwen, den herd, twee kamers en de geut. De opbouw van de boerderij was voor die tijd traditioneel met een houtconstructie van gebinten en sparren en een dakbedekking van roggestro. De wanden bestonden vermoedelijk uit leem (gesmeerde leemlaag) op een vlechtwerk van twijgen, ook wel fitselfstek genoemd. De leemwanden zijn in later jaren vervangen door metselsteen. Deze stenen kunnen zelfs "op het eigen erf" gebakken zijn in een z.g. Meileroven (eenmalig) of een veldoven (voor meermalig gebruik). De opstart van de restauratie van deze boerderij en alle bijgebouwen was in 1972.

Het interieur en bijgebouwen geven nog perfect de leefwijze van weleer weer. Zolderbalken met vloerdelen en rookschouw. Plavuizen vloeren in de woonvertrekken. Keuken met bakstenen vloer. Bijgebouwen zoals de schuur, varkenskot en ingebouwd huiske, zijn origineel en o.a. met riet gedekt. Het vrijstaande bakhuis is voorzien van Hollandse dakpannen. De gevels zijn opgetrokken in steens metselwerk(kruisverband) en deels voorzien van gepotdekselde houten delen. Functionele waterput is nog op het erf aanwezig. Het erf is traditioneel en in stijl aangepast.

Beschermd Dorpsgezicht Batadorp

Tijdens de fietstocht rijden we langs het Wilhelminakanaal dat loopt van de Amer bij Geertruidenberg naar de Zuid-Willemsvaart en is 68 kilometer lang. Willem II was de grote animator om Tilburg toegankelijk te maken over

het water. Het kanaal is als een werklozenproject gegraven van 1916-1923. Vanuit het centrum gezien ligt over het kanaal het Batadorp dat op 29 februari 2016 officieel de status van beschermd dorpsgezicht heeft gekregen. Batadorp is bijzonder, omdat het nog een gaaf voorbeeld is van vernieuwingen in de industrie tussen 1850 en 1940 waarbij naast verbetering van het productieproces vooral ook het welzijn van de arbeider centraal stond. Batadorp werd door de Tsjecho-Slowaakse schoenfabrikant Ba'ta in 1933

voor zijn arbeiders naast de fabriek gebouwd, naar voorbeeld van de moederfabriek en het fabrieksdorp in Zlin (Tsjecho-Slowakije). Bij de fabrieken werden 130 woningen gebouwd, alsmede sportvoorzieningen, een bioscoop, winkels, een kapper, een restaurant, een school en een boerderij. Daarnaast kwam er een toneelvereniging, een fanfare, een vrijwilligersbrandweerkorps en een dokter. Er lag nog geen brug over het Wilhelminakanaal zodat het dorp betrekkelijk geïsoleerd lag van Best en grotendeels zelfvoorzienend moest zijn. Huizen hadden platte daken omdat anders toch maar rommel zou worden opgeslagen. Ze hadden wel alle voorzieningen en waren hun tijd vooruit. Klompen mochten de arbeiders niet dragen want Bata produceerde zelf schoenen. Onder het genot van een appeltje uit de Fruittuinen luisteren we aandachtig naar oud-werknemers die ons rondleidden door de straten en wezen ons op de karakteristieke bouw van de huizen, waarbij indertijd onderscheid werd gemaakt tussen huizen voor arbeiders, bazen en directie. De fabrieken zijn nog in gebruik en Batadorp is bijna dagelijks op de radio te horen als er filemeldingen zijn rondom Eindhoven (knooppunt Batadorp).

De fietstocht voerde ook gedeeltelijk door wijken van Best, Wilhelminadorp, gebouwd in 1954 o.a. voor Batawerknemers die uit andere streken van Nederland kwamen. De Antonius van Paduakerk met zijn fraaie gebrandschilderde ramen en bijzondere beeld van Maria met kind, gemaakt door de Beste kunstenaar Lou Manche. Het bijzondere aan het beeld is dat nu het Kind eens niet op de schoot van Maria zit, maar lost staat.

Midden op het spoortunnel, staat het meest omstreden kunstwerk van Best, de zeven meter hoge bronzen mol met grondboor als staart gemaakt door Tom Claassen. Het herinnert aan de graafwerkzaamheden om het spoor ondergronds te maken. Het beeld is omstreden omdat er nu al dure restauratie werkzaamheden moeten gebeuren vanwege scheuren in de in China gemaakte constructie.

Nadat we de bebouwde kom weer verlaten hadden gingen we op weg naar de lunchplaats: De Tiendschuur in het land van Bosch.

Land van Bosch

Jeroen Bosch is een van de meest intrigerende personen uit de rijke geschiedenis van Bra-

bant. Naast een onnavolgbaar schilder, was Jeroen Bosch een gewone burger van de laatmiddeleeuwse stad 's-Hertogenbosch en was getrouwd met Aleid van de Meervenne. Aleid had gronden in haar bezit waaronder gronden in Best, die nog steeds als landbouwgrond in gebruik zijn en al lang in het bezit zijn van de familie Jan van den Boom.

Op deze gronden, hier het "Land van Bosch" genoemd, wil men het landschap, de diverse middeleeuwse gewassen, bijpassende dieren en gebouwen weer terugbrengen. Er staat een 400 jaar oude Tiendschuur, een bakhuisje, een waterput en bijenkorven. Als mensen in het Land van Bosch aankomen, zien ze een goed verzorgde, origineel Brabantse omgeving. Als 'saus' over dit middeleeuwse landschap liggen de zeven hoofdzonden – hoogmoed, gierigheid, jaloezie, woede, onkuisheid, gulzigheid en luiheid - zoals Jeroen Bosch deze weergaf op zijn beroemde schilderij, en het 'tegengif' hiertegen; vertaald in een perceel met bijbehorende gewassen en kruiden en eigen ontdekkingen.

Dicht bij het Land van Bosch liggen natuurgebieden waarin middeleeuwse kenmerken zijn terug te vinden, zoals het Landgoed Velder, De Mortelen en De Scheeken (met het edelhert). Dit en nog veel meer natuurschoon vind U allemaal in het Nationaal Landschap Het Groene Woud. Henk Prins, lid van de projectadviescommissie Het Groene Woud,

gaf een exposé over opzet en doelen en plaatste kritische kanttekeningen bij het besluit om het edelhert uit te zetten op een te gering oppervlakte.

Het Groene Woud is een gebied ter grootte van circa 35.000 hectare gelegen binnen de stedendriehoek, 's-Hertogenbosch, Eindhoven en Tilburg. Het gebied is in 2005 uitgeroepen tot Nationaal Landschap, vanwege zijn unieke kwaliteiten. In het centrum van Het Groene Woud liggen grootschalige natuurgebieden, die in toenemende mate met elkaar verbonden worden, zoals de Oisterwijkse bossen en Vennen, Kampina, De Mortelen, De Scheeken, Dommeldal en De Geelders.

Als toetje van de lunch werden aardbeien geserveerd van de plaatselijke aardbeienteler Frans van Beerendonk.

Voorzien van een nieuw flesje water van restaurant Quatre Bras reden we na de lunch door het fraaie landschap naar het buitengebied aan de noordzijde van Best, onder het spoor door en over de A2 richting de Vleut.

Recreatiegebied De Vleut

Het recreatiegebied De Vleut aan de Broekdijk gaat de komende jaren flink veranderen en wordt een van de poorten binnen Het Groene Woud, met als naam "Groene Poort De Vleut". Het wordt een nieuw belevingscentrum voor informatie-, educatie- en bezoekerscentrum, dat prominent is gericht op Nationaal Landschap Het Groene Woud en haar icoon, het edelhert. De Vleut vormt vanwege de unieke ligging een natuurlijke schakel tussen de dynamische stadsregio Eindhoven (Brainport) en het rustieke Nationaal Landschap Het Groene Woud. Omzoomd door fraaie langgevelboerderijen ligt in het centrum van een driehoek de Mariakapel. De bewoners van buurtschap de Vleut en de Katholieke Actie bouwden dit monument in 1950 als dankkapel.

Het was een dankbetuiging voor het behoud van de bewoners van De Vleut tijdens de hevige gevechten aan het eind van de WO-2. Jaarlijks wordt op zondag rond 15 augustus, het feest van Maria Tenhemelopneming, een openluchtmis opgedragen waartoe het altaar voor de kapel wordt gebruikt. Ook vinden

hier gezamenlijke gebedsdiensten plaats bij feestelijkheden of overlijden en ziekte van bewoners. De Mariakapel is een gemeentelijk monument.

Wat ooit is begonnen als vogel- en dierenhandel, is uitgegroeid tot het huidige BestZOO, met zo'n 70 diersoorten waaronder katachtige dieren, vogels, buideldieren, kleine zoogdieren, apen en halfapen, hoefdieren en kameelachtigen. Al meer dan 25 jaar is Toon Vertier actief en is gespecialiseerd in groepsuitjes, teambuilding, familiedagen, vrijgezellenfeesten, etc. Het bedrijf zorgt voor een unieke belevenis in de Brabantse natuur met actieve in- en outdoor activiteiten en arrangementen. Verder vindt u aan de Broekdijk een Pannenkoekenhuis De Klomp, een Zeepgieterij, de tuin van Maria en Toon van de Wiel en Culinaire groente kwekerij de Heidevlinder. Op deze kwe-

kerij dient de oer bacterie als starter voor het bodemleven. Vanuit de Vleut kan men hier ook starten met het wandelen of fietsen van de klompenroute. De route is aangegeven door klompen en onderweg staan er diverse informatieborden met wettenswaardigheden.

Aangekomen bij de Vleutse hoeve was het tijd voor koffie en koek en bezichtiging van het kleinschalige klompenmuseum.

Tegen vijven stalden we de fietsen bij het Prinsenhof, hadden tijd ter eigen besteding totdat de traditionele quiz. Bram van Brabant begon een test over wat men in de twee dagen had opgestoken, zonder de gelegenheid te hebben uitgebreid zoekwerk te doen op internet. Slechts 27 deelnemers namen de uitdaging aan. Hans Pennings en Lia van Gils hadden maar één vraag fout. Hans Pennings was beter in het raden van een aantal klompkes, ontving de glazen sculptuur en het boek "Vroeger in Best" uit handen van dagvoorzitter Harrie van Vroenhoven. Lia van Gils koos voor het fotoboek van de Beste fotograaf Noud Aartsen. Ook voor de derde prijs moest het aantal klompkes geraden worden omdat Kees van de Eijnden en Ricky- de Jong-Blauw, met slechts drie foute antwoorden gelijk geëindigd waren. Ricky de Jong won en kreeg het boek: "Sporen door Best".

Dankwoorden waren er van wethouder Marc van Schuppen en Brabants Heem voorzitter Henk Hellegers. Dagvoorzitter Harrie van Vroenhoven bedankte de heemkundefleden van de HKK "Dye van Best" die de afgelopen maanden hard hadden gewerkt om deze 2 dagen mogelijk te maken. Uit het spontane applaus bleek de waardering van de deelne-

mers van de Heemdagen. Tijdens het buffet in de Prinsenhof werd menig lied van de zanggroep Vleuts Volk enthousiast meegezongen.

Bij het afscheid kregen de deelnemers een groepsfoto en Groene Woud-tas met wandelroutes, flyers en tot verrassing van velen het boek "'t Goet te Arle". Twee dagen Best Promotion lokte vele enthousiaste reacties uit en beloftes om privé nog eens terug te komen.

Voor diegenen die een indruk willen hebben van de Heemdagen is

een fotowebsite beschikbaar. Met de volgende link hebt U toegang tot de set foto's van de heemdagen op 4 en 5 augustus in Best: www.dotphoto.com/signin.asp Sign in als "guest" met de account naam : "heemdagenbest", een wachtwoord is niet nodig.

Als U op een foto gaat staan kunt U met een rechtermuisklik kiezen om de foto in Uw eigen pc op te slaan.

De foto's op de site en bij dit artikel zijn van: Toon Laro, Tom Olsa, Hans Pennings, Ad v.d. Wiel, Gijs van Aarle en Wil van den Bragt.

INLEVEREN KOPIJ 'De Koerier' december

De volgende Koerier van Brabants Heem verschijnt in december 2016. Hebt u kopij voor dat nummer of onderwerpen voor de agenda, stuur die dan vóór 14 november naar:

tjeuvanras@ziggo.nl of Kerkackers 9, 5411 TN Zeeland (NBr).

Foto's en illustraties graag minimaal 1 MB groot in JPEG-formaat, los dus niet in een tekstbestand geplaatst.

Indien van toepassing plaatsen we de teksten ook op de website van Brabants Heem,
www.brabantsheem.nl

Grensverleggende jaren in Brabant

Vier sprekers, volop beelden en een kennismaking met het Etten-Leur van de jaren '60 en nu geven op 15 oktober tijdens de Dag van de Brabantse volkscultuur een indruk van dit grensverleggende decennium. Deze dag is in de Van Goghkerk in Etten-Leur. Gastheer is Heemkundekring Jan uten Houte.

Meer dan welk decennium uit de twintigste eeuw spreken de jaren zestig nog altijd tot de verbeelding: muzieksmaak, kleding, haardracht maar ook de houding ten opzichte van geloof, gezag en seksualiteit veranderden ingrijpend. Behalve het denken en het dagelijks leven ging ook de leefomgeving op de schop: dit was de tijd van rigoureuze ingrepen in het landschap en de 'modernisering' van het stadsbeeld.

De jeugd van een halve eeuw geleden is of gaat nu met pensioen. Hoe kijken we terug op die tijd? Wat gebeurde er eigenlijk waarvan we nu zeggen of denken dat het grensverleggend was? Hoe zagen Brabant en de Brabanders er toen uit? Hoe reageerden zij op alle veranderingen? Gingen ze erin mee of niet?

De Dag van de Brabantse Volkscultuur begint om 10 uur. Arnoud-Jan Bijstelveld opent en introduceert het thema van de dag. Kitty de Leeuw spreekt in 'Je bent jong en je wilt wat' over de jongerenculturen in de jaren '60. Emy Thorissen, conservator van de Brabantcollectie van de Universiteit van Tilburg laat aan de hand van een selectie van beelden van Brabantse fotografen Noord-Brabant in de jaren '60 zien. Eugène van Deutekom, historicus en oud-archivaris van het bisdom van 's-Hertogenbosch schetst vervolgens de tijd van bisschop Bekkers in de katholieke kerk.

Anton Joosen verhaalt na de lunch over persoonlijke herinneringen aan gastarbeiders, Arbeidsvitaminen en brommers voor de deur. Joosen werkte vele jaren bij het Ettense bedrijf Tomado, dat met zijn producten een grote rol speelde bij de inrichting van de woningen. Daarna volgt voor de deelnemers een keuzeprogramma met: 65 jaar Industrieel Erfgoed Etten-Leur, Centrum Etten jaren '60 met een rondgang door het centrum van Etten-Leur, Historisch Etten met een bezoek aan de Markt en omgeving en het Heemkundig Streekmuseum Jan uten Houte en als laatste de ontwikkelingen in het centrum van Etten en Leur in de jaren '60 en nu

Deelname aan deze dag kost inclusief lunch 20 euro voor leden en partners van de Historische Vereniging Brabant en voor leden van bij Brabants Heem aangesloten kringen. Niet-leden betalen 25 euro. Aanmelden kan door een email te sturen naar: info@erfgoedbrabant.nl met naam en adres en o.v.v. Aanmelding Dag Volkscultuur en met vermelding van lidmaatschap van een van de twee bovengenoemde verenigingen. Na aanmelding volgt de rekening.

Kempisch Congres over Feestcultuur in de Kempen

Het 51e algemeen-Kempisch congres heeft als thema Feestcultuur in de Kempen. Het congres is een initiatief van de stichting Brabants Heem en Het Centrum voor de studie van Land en Volk van de Kempen. Het congres wordt op 22 oktober gehouden bij Boerke Mutsaerts in Tilburg. Het congres duurt van 10 uur tot circa 17.00 uur.

Onder de Groot-Kempen vallen de provincies Antwerpen, Noord-Brabant en deels Belgisch Limburg (Het Maas-Schelde-Demergebied). Dr. Jan-M. Goris, voorzitter van het Centrum voor de Studie van land en Volk van de Kempen spreekt het openingswoord. Voor de lunchpauze staan er drie lezingen op het programma. Drs. Ineke Strouken, directeur van het kenniscentrum voor Volkscultuur en Immaterieel erfgoed in Culemborg en bestuurslid van Brabants Heem spreekt over 'Feesten en vieringen in de ritmiek van het leven'. Drs. Hanneke van den Bogaart en drs. Jan Franken spreken vervolgens over 'Veranderingen in feestcultuur in 50 jaar na Wereldoorlog II in Oirschot'. Drs. Bert Tops van de KU Leuven spreekt vervolgens over 'Feestcultuur in Turnhout'. 'Processies in Turnhout en de Kempen' is het onderwerp dat dr. Julie Aerts afdelingshoofd Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur, Leuven na de lunch belicht. Daarna spreekt dr. Marcel Gielis over "Feestelijke inhalingen van primussen". Daarbij komt de inhuldiging van de hoogst afgestudeerde (primus) Van Gils in Leuven en in Turnhout en in Tilburg aan de orde. Daarover is veel bekend tot en met de tafelschikking en het menu toe. Dr. Charles Caspers, wetenschappelijk secretaris van het Titus Brandsma Instituut in Nijmegen spreekt als laatste over 'Religieuze feestcultuur'.

Het 51ste algemeen-Kempisch congres wordt gehouden in Tilburg bij restaurant "Boerke Mutsaerts", Vijverlaan 2.

Deelname aan dit congres met inbegrip van de lunch kost € 40.

Voor wie niet deelneemt aan de lunch bedraagt de congresbijdrage € 20.

Aanmeldingen én betalingen op rekening IBAN: BE 17 0680 4401 8021 moeten vóór 9 oktober 2016 binnen zijn.

Voor Nederland: schriftelijk of via e-mail bij: Jan Franken, Torenakker 97, 5056 LM Berkel-Enschot, email: jfranken@home.nl

Voor België: schriftelijk of via e-mail: Gonnie Leysen, Stadsarchief Geel, Werft 30, 2440 Geel. e-mail: archief@geel.be

Betaling kan uitsluitend via België. Inschrijven is verplicht. Er is plaats voor 100 deelnemers, de datum van storting geldt als definitieve aanmelding. Bij te late aanmelding wordt het bedrag teruggestort. Bij aanmelding vermelding van naam, adres en woonplaats, telefoonnummer en emailadres, alsmede het aantal personen.

Hedendaagse rituelen op 12^e dialectenfestival

Op zondag 12 juni 2016 vond het tweejaarlijkse Brabantse Dialectenfestival plaats in het centrum van Lieshout (gemeente Laarbeek). Het was de 12e editie van het festival.

“Zo doen ze da hier tiggeworrigs” ofwel: **“Hedendaagse rituelen”**. Dat was het thema van deze editie van het festival. Op vrijdag 10 juni begon het met een jeugdmiddag. Leerlingen van groep 7 en 8 van de basisscholen van Lieshout maakten kennis met dialect. De presentatie was in handen van MarieChristien, de scholen hadden zelf een stukje ingestudeerd, ze zongen samen Brabantse liedjes en er was een quiz waarin ze konden kennismaken met dialectwoorden en zinnen. Met hun mobieltjes konden ze stemmen. Zaterdag was er aandacht voor de Martien Coppens fotowedstrijd. De inzendingen van de aanwezige fotografen werden besproken, de genomineerden en de winnaars werden bekend gemaakt en vervolgens werd de tentoonstelling geopend. Ook voor deze activiteit was veel lof van de deelnemers. En dan op zondag: het festival: gestart met een prachtige opening door voorzitter Wim Daniels, samen met Commissaris van de Koning Wim v.d. Donk en de plaatsvervangend burgemeester van Laarbeek H. Willems en een kort optreden van Job en Stein. Daarna op vele podia – binnen en buiten – de optredens van de diverse artiesten. Bij de weergoden zitten waarschijnlijk

weinig liefhebbers van het Brabants dialect, want al snel vielen de eerste druppels en moest er flink geïmproviseerd worden.

Hoewel het later beter werd had het weer toch veel invloed op het aantal bezoekers. Voor degenen die dit weer trotseerden was het een dag waarop genoten kon worden van mooie optredens.

's Middags was ook de prijsuitreiking van de schrijfwedstrijd die aan het festival verbonden is. De winnaars van de fotowedstrijd en de schrijfwedstrijden zijn te vinden op de website van het festival: www.brabantsdialectenfestival.nl

En voor uw agenda: in 2017 is op zondag 27 augustus de middag van het Brabantse Lied in het Openlucht Theater van Mariahout. In 2018 is dan weer het volgende Brabantse Dialectenfestival.

Er was eens...

20

Verslag van de Erfgoedontmoeting

Op 26 mei 2016 organiseerde Erfgoed Brabant de Erfgoedontmoeting in de Efteling, een dag met inspiratie, ontmoeting, uitwisseling en verdieping rondom het thema 'Storytelling'.

Na de opening door dagvoorzitter Patrick Timmermans (directeur Erfgoed Brabant), hield Moniek Hover (Lector Storytelling & Experience aan de NHTV Breda) een lezing over storytelling en het sprookje van de Efteling. Storytelling is tegenwoordig een veel gebruikt begrip, maar wat is het eigenlijk? En waarom vertellen mensen elkaar verhalen? Een verhaal – een reeks chronologisch verbonden gebeurtenissen, beleefd en veroorzaakt door karakters – heeft voor iedereen een persoonlijke betekenis en roept een emotie op. Om een verhaal te vertellen gebruiken we allemaal automatisch een universele verhaallijn die leidt naar een climax en vervolgens wordt afgebouwd. Moniek illustreert dit aan de hand van het sprookje van Roodkapje. We vertellen elkaar verhalen om verschillende redenen: om de luisteraar te boeien, om uit te leggen of te waarschuwen, om verbeeldingskracht te stimuleren. Verhalen geven hoop en soms zelfs een oplossing voor problemen. En last but not least: verhalen verbinden mensen.

Frans Goenee (Conceptmanager en Inspiratiemanager van de Efteling) sprak

daarna de zaal toe over 'klantgericht willen zijn'. De Efteling kent twee kanten die bewust weleens met elkaar schuren: aan de ene kant het esthetische en Bourgondische karakter en aan de andere kant een commercieel bedrijf waar omzet gegenereerd dient te worden. "Zonder wrijving geen glans", aldus Goenee, want die wrijving tussen beide kanten zorgt voor een goede balans tussen Storytelling en Storyselling. In het ontwerp van het Sprookjesbos bewaakte Anton Pieck streng het merkebeeld van de Efteling. In de aanleg mochten bijvoorbeeld enkel kromme paden voorkomen, want na de bocht kon je immers een verrassing of een onverwacht moment creëren. In de jaren '80 van de vorige eeuw viel de beslissing om de Efteling tot een groot en modern attractiepark uit te laten groeien. De komst van de Python markeerde dit nieuwe tijdperk. Anton Pieck eiste nog wel dat deze achtbaan zo ver mogelijk van het Sprookjesbos verwijderd kwam te liggen.

Eftelingsfeer bij de Erfgoedontmoeting.

De commerciële doelstellingen zijn ambitieus, gastvrijheid en gastgericht gedrag staat daarbij centraal. De rol van de medewerkers is volgens Frans Goenee cruciaal bij het bereiken van de doelen. Medewerkers worden aangespoord om voortdurend door de ogen van de gast te kijken en zelf het goede voorbeeld te geven. Meedenken en creativiteit – 'kromme bochten durven nemen' – worden gestimuleerd.

's Middags zijn de deelnemers aan de slag gegaan met het schrijven en vertellen van verhalen in verschillende workshops: Hoe vertel je een verhaal?,

Hoe bouw je een verhaal op? Hoe vertel je het verhaal van je instelling en hoe vertel je het persoonlijke verhaal bij erfgoed?

Dit was de eerste Erfgoedontmoeting in een reeks van drie. Op donderdag 3 november is er een ontmoeting in Bergen op Zoom en op donderdag 26 januari is er een ontmoeting in Overloon. Op website van Erfgoed Brabant zal het programma te lezen zijn. Daar is ook te zien wat de opbrengsten zijn van de dag in de Efteling.

Uw kring op de website van Brabants Heem

De website van Brabants Heem – www.brabantsheem.nl – biedt de mogelijkheid om de aandacht te vestigen op evenementen, tentoonstellingen, boekpresentaties en andere activiteiten van bij Brabants Heem aangesloten heemkundekringen. Ook bijzondere gebeurtenissen als jubilea, onderscheidingen e.d. verdienen een plaats op de site. Binnenkort wordt de site vernieuwd met de bedoeling, dat die niet alleen aantrekkelijker wordt om te bekijken, maar meer mogelijkheden biedt om interactief ervaringen uit te wisselen, onderwerpen aan te kaarten of te reageren op gebeurtenissen.

Aan alle heemkundekringen de oproep om mee te helpen de site mee vorm te geven.

Stuur uw bijdragen met bijzonderheden over een of meer activiteiten naar: tjeuvanras@ziggo.nl

Erfgoed Brabant: begeleidingstraject, nieuwe erfgoedwet en cultuurfestival

In samenwerking met Brabants Heem begint Erfgoed Brabant dit najaar met een begeleidingstraject voor heemkundekringen.

In dit project wordt gezamenlijk naar een aanpak gezocht; niet naar een oplossing voor individuele praktische problemen van telkens een kring, maar naar een meer collectieve begeleiding waarbij kringen met Brabants Heem en Erfgoed Brabant en vooral ook met elkaar werken aan een sterkere positie in de samenleving. Problemen die betrekking hebben op bijvoorbeeld gemeentelijke subsidies of huisvesting gaan in de kern immers over de relatie van de vereniging met de gemeente, en problemen met een teruglopend

ledenbestand of moeilijk in te vullen bestuursfuncties gaan over de relatie met de gemeenschap.

Dertien kringen hebben zich aangemeld voor dit traject en een van deze kringen, de heemkundekring 'Schaijk-Reek', zal de voortrekkersrol op zich nemen. Dit najaar wordt een aantal trainingssessies voor de leden van deze kring georganiseerd. Door middel van verslaglegging (films, publicaties, presentaties) en inspiratiebijeenkomsten met alle aangemelde kringen en belanghebbende partners wordt het traject verder uitgerold. De kringen worden uitgenodigd voor netwerkbijeenkomsten om te kunnen leren en hun kennis te delen. Op deze manier bieden Erfgoed Brabant en Brabants Heem een collectieve begeleiding voor alle kringen die willen aansluiten; kringen die zich nog niet hebben aangemeld kunnen op een later moment nog aanhaken.

Erfgoedwet

Sinds 1 juli is de nieuwe Erfgoedwet van kracht. Voor het eerst is er één integrale wet die betrekking heeft op het materieel erfgoed: musea, monumenten en archeologie. Samen met de nieuwe Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk. Informatie vindt u op www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/erfgoedwet
Erfgoed Brabant organiseert een informatiebijeenkomst over dit onderwerp op 10 november.

Festival

Op 9 oktober is in Helmond het eerste Ons Brabant Festival, een gezellige en veelzijdige dag waarin de Brabantse taal en cultuur centraal staan. Het festival kent vijf verschillende locaties in Helmond: in het Jan Visser Museum is de hele dag een Brabantse markt te bezoeken, in de Bibliotheek kunt u meespelen met een ludieke Brabantse quiz en in de Cacaofabriek wordt een heuse battle tussen Brabantse bandjes gehouden. Erfgoed Brabant neemt deel aan dit festival met een erfgoedcollege voor historisch geïnteresseerden in het Kasteel en met een avondprogramma in Theater 't Speelhuis dat in de Onze-Lieve-Vrouwekerk is gevestigd.

Meer informatie via www.onsbrabantfestival.nl

Open dag in heemhuis Mariadal Roosendaal

De maandelijkse openstelling van het heemhuis van heemkundekring De Vrijheijt van Rosendale krijgt zaterdag 1 oktober een extra tintje. Leden zijn uiteraard weer welkom, maar de heemkundekring zet de deuren ook open voor andere belangstellenden tijdens een open dag.

Het heemhuis Mariadal is gevestigd in het voormalige klooster Mariadal aan de Vincentiusstraat 7 in Roosendaal. De open dag is van 10 uur tot 16.30 uur.

Er zijn de hele dag door activiteiten. In de Ontmoetingszaal van het heemhuis is een boekenmarkt, waar de heemkundekring boeken aanbiedt, die ze dubbel in haar collectie heeft. De vele werkgroepen van de heemkundekring presenteren zich deze dag en er is een tentoonstelling over Roosendaals verleden.

Jubileum Heemschut Sint Huybert

24

Heemschut Sint Huybert in Sint Hubert viert op 24 en 25 september 2016 het 20-jarig bestaansfeest.

Er is een tentoonstelling over 50-jarige bruiloften vanaf 2000 tot nu en een fototentoonstelling van ruim 30 jaar kinderdagverblijf de Blokkendoos. Er zijn ook DTB gegevens van de kerk, bidprentjes, de gehele fotocollectie en krantenknipsel in te zien.

De boeken en dvd die Heemschut Sint Huybert in deze tijd heeft gemaakt zijn tijdens de feestvieringen te koop.

De tentoonstelling is in Gemeenschapshuis De Jachthoorn, Wethouder Lemmenstraat 13 in St. Hubert op 24 september vanaf 20.00 uur en op 25 september vanaf 11.00 tot 17.00 uur

Heemhuis voor heemkundekring Barthold van Heessel Aarle-Rixtel

Aan de Kouwenberg in Aarle-Rixtel is onlangs "Het Heemhuis" geopend. Het is het onderkomen van heemkundekring Barthold van Heessel. Het Heemhuis is ondergebracht in de van oorsprong 14e eeuwse "Hoeve ten Coudenbergh".

Het Heemhuis herbergt onder meer een prachtig museum met uiteenlopende collecties, die betrekking hebben op het Brabantse dorpsleven en dat van Aarle-Rixtel in het bijzonder. Naast een grote digizuil met moderne animaties kent het museum verschillende ruimtes waarin themagewijs wisselexposities zijn ondergebracht, waaronder religie en devotie, archeologie, beroepen en ambachten en thema's rond het dagelijks leven van

D'n herd in het heemhuis van Aarle-Rixtel.

vroeger in een Brabants dorp zoals Aarle-Rixtel. Daarnaast is er nog een aparte ruimte waarin ook allerlei wisselende exposities worden ondergebracht. Alles wordt ondersteund met digitale informatie.

In het voorhuis treft men naast de "Goei Kamer" nog een ouderwetse "herd" aan, de opkamer met beddenkoets en de daaronder gelegen kelder met tongewelf. Verder is er nog een prachtige tuin met een groot terras. Het heemhuis is elke zondag te bezoeken en wel tussen 14.00 en 17.00 uur alsook op de woensdagen. Buiten deze uren kan men ook op afspraak terecht.

Het Heemhuis is een mooie bestemming voor heemkundekringen en vergelijkbare verenigingen, al dan niet in combinatie met een bezoek aan een bijvoorbeeld de oude monumentale klokkengieterij, de eeuwenoude Maria-kapel en kasteel Croy. Voor meer informatie kan worden verwezen naar de website www.heemkameraarlerixtel.nl

Op zand, veen en klei. Liber amicorum Karel Leenders

De historische geografie en de geschiedenis van West-Brabant vormen de kern van het onderzoeksgebied van Karel Leenders. Op 10 juni werd hem, ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, een Liber Amicorum uitgereikt.

Felicities voor Karel Leenders

K.A.H.W. (Karel) Leenders ('s-Hertogenbosch, 13 juli 1946) is een Nederlands historisch-geograaf die zich bij zijn onderzoek in het bijzonder toelegt op de historische geografie van de Nederlandse provincie Noord-Brabant en de Belgische provincie Antwerpen. Geruime tijd beperkte dit zich tot het westelijke deel van dit gebied, min of meer binnen het vierkant dat wordt begrensd door Willemstad, Geertruidenberg, Turnhout en Antwerpen, maar het gebied werd allengs groter.

Ook de aangrenzende delen van Zuid-Holland en Zeeland (de benedenloop van de Schelde) hebben zijn aandacht. Toch blijven West-Brabant en Breda een centrale rol spelen in het werk van Karel Leenders. Dit is waar zowel voor hem als persoon als voor zijn wetenschappelijke interesses de wortels liggen.

Karel Leenders groeide op in Breda en raakte al als middelbare scholier intensief betrokken bij de lokale geschiedenis van die stad en de naast omgeving daarvan. Zijn interesse voor landschapsgeschiedenis en historische geografie werd vooral gewekt toen hij zich eind jaren zeventig actief inzette voor het documenteren en (proberen te) behouden van historische waarden in de Haagse Beemden toen de gemeente Breda in dit landelijk gebied nieuwbouw realiseerde. Hierbij ontloopte hij zich zowel als onderzoeker als ook als actievoerder, waarmee het fundament werd gelegd onder zijn activiteiten op het gebied van behoud en beheer van historisch (landschappelijk) erfgoed.

Eind jaren tachtig deed hij onderzoek naar veranderingen in het landschap als gevolg van het door mensenhand verdwijnen van een Holocene veenlaag in West-Brabant. Dit onderzoek werd in 1989 gepubliceerd als 'Verdwenen Venen. Een onderzoek naar de ligging en exploitatie van thans verdwenen venen in het gebied tussen Antwerpen, Turnhout, Geertruidenberg en Willemstad'. Eerder was dit onderzoek al bekroond met de Geschiedenis prijs 1985 van het Gemeentekrediet van België en in 2013 verscheen van dit boek een tweede editie. 'Verdwenen Venen' heeft een enorme impact gehad op het begrip van het historische landschap in West-Brabant (en ook elders).

Karel Leenders promoveerde in november 1996 bij professor Guus Borger op het proefschrift, 'Van Turnhoutervoorde tot Strienemonde'. Dit werk is een geschiedenis van West-Brabant tijdens de Middeleeuwen (400-1350) met opnieuw een zwaar accent op de ontwikkelingen van het landschap. Het proefschrift begint met de herbevolking van West-Brabant nadat dit gebied in de laat-Romeinse tijd was ontvolkt, de ontwikkeling van dorpen en enkele Holland en de interactie tussen de mens en de natuur. Daarna breidde hij zijn werkgebied geleidelijk in alle richtingen steeds verder uit.

In zijn onderzoek beweegt Karel Leenders zich op vele terreinen. Buiten de historische geografie in strikte zin zijn dat onder meer de geschiedenis (inclusief intensief archiefonderzoek), historische cartografie, archeologie, naamkunde en de historische ecologie. Bovendien droeg hij met rapporten en inventarisaties in belangrijke mate bij aan de zorg voor het historisch erfgoed. Op al deze terreinen leverde hij de voorbije decennia belangrijke bijdragen.

Min of meer als bijproduct van zijn dissertatie publiceerde hij samen met C.J.M. (Christ) Buiks in het zesdelige 'Nederzettingnamen in het gebied tussen Antwerpen, Turnhout, Geertruidenberg en Willemstad' (Den Haag 1994). Voor de toponymie van West-Brabant is dit een erg nuttig hulpmiddel. Karel Leenders is een eigengereid, maar beminnelijk mens met wie het

goed samenwerken is en die zijn bevindingen en inzichten graag deelt. Het mag dan ook niet verwonderen dat veel collega's graag bereid waren hiervoor iets terug te doen.

Met elf artikelen haken specialisten uit verschillende disciplines in *Op zand, veen en klei* aan bij zijn interesses: historische geografie, cartografie, geschiedenis, archeologie, erfgoedzorg, ecologisch erfgoed en naamkunde. De bundel opent met twee artikelen die Karel Leenders voorstellen als persoon en als wetenschapper. De overige artikelen bieden een nieuwe kijk op de bewoningsgeschiedenis van de kwelders in de delta, op de archeologie van de haven van Bergen op Zoom en van het kasteel van Breda, de omgang met oude en nieuwe kaarten als bronnen voor de historisch onderzoeker en de omgang met het erfgoed in het landschap.

Het boek is te verkrijgen www.uitgeverij-zhc.nl

Guido van den Eynde en Lauran Toorians, *Op zand, veen en klei*. Liber amicorum Karel Leenders bij gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag Tilburg; Stichting Zuidelijk Historisch Contact/Hilversum: Uitgeverij Verloren, 336 p.; geïll.; € 35,00.

Panden en Standen in Geertruidenberg: Elfhuizen 2

Onlangs heeft de Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe' het vierde boek in de reeks 'Panden en Standen in Geertruidenberg' uitgebracht. In dit boek, dat geschreven is door Arjan van Loon staat het pand Elfhuizen 2 centraal.

Eigenaars en bewoners van dit pand tussen ongeveer 1550 en 1900, worden door Arjan van Loon uitgebreid tot leven gebracht. De lezer beleeft hun dagelijkse bezigheden, zowel wat betreft het voeren van de huishouding als het uitoefenen van het beroep, met alle beslommingen die daarbij horen van dichtbij mee. Trouw en ontrouw, ruzies, aangrijpende sterfgevallen, heugelijke gebeurtenissen. Alles wat in diverse mensenlevens gedurende vierhonderd jaar kan passeren, heeft een plaatsje in het boek gekregen.

Het boek is voorzien van afbeeldingen in kleur, in een handzaam formaat uitgevoerd en telt 164 pagina's. De bijlagen achterin geven een uitgebreid

overzicht van (grond)bezit en huisinrichting. Degene die op basis van deze publicatie verder onderzoek wil doen, kan putten uit de bijzonder complete eindnoten.

Het is de bedoeling dat na de reeds eerder uitgegeven edities Markt 1, Markt 3, Elfhuizen 7 en nu Elfhuizen 2, andere panden in het historische centrum van de stad op een vergelijkbare wijze worden beschreven, zodat de geïnteresseerde lezer als het ware rond het marktplein kan lopen en bij vrijwel ieder pand de vroegere bewoners tot leven kan roepen.

Het eerste exemplaar van de uitgave Elfhuizen 2, werd tijdens een bijeenkomst in het Gemeentehuis van Geertruidenberg door voorzitter Jan van Gils van de Kring, aangeboden aan de Burgemeester van Geertruidenberg mevrouw Drs. Willemijn van Hees. Zij liet zich uitgebreid voorlichten door de auteur over de in en outs van het tot stand komen van het boek en feliciteerde de Kring met het initiatief om op deze wijze de geschiedenis van de historische gebouwen vast te leggen.

Het boek is verkrijgbaar via de Oudheidkundige Kring 'Geertruydenbergh'. De prijs van het boek bedraagt € 21,50 exclusief eventuele verzendkosten. Bestellingen in Geertruidenberg, Raamsdonksveer en Raamsdonk worden gratis thuisbezorgd.

U Bestellen kan via het OKG secretariaat:

Nassastraat 13, 4931XE Geertruidenberg Telefoon 0162-520519 of via info@oudheidkundige-kring-geertruidenberg.nl

Van een Brabants dorp naar Amerika en terug

Het begon met een ontmoeting met een nazaat van Zeelandse emigranten die midden negentiende eeuw naar Amerika trokken. Ze hadden dezelfde achternaam: Verstegen. Ton Verstegen, geboren in buurtschap Voederheil in het dorp Zeeland en wonend in Arnhem, reisde de emigranten na en schreef er een boek over. Een boek met een verrassende combinatie van zijn geboortegrond, Amerika, indianen en de moderne tijd.

door Tjeu van Ras

In het midden van de 19e eeuw trokken tientallen boeren uit Oost-Brabant naar Amerika, daartoe aangespoord door pater Theodorus van den Broek die in Wisconsin werkte onder de indianen in de streek waar de Lower Fox River stroomt. Uit Zeeland waren het mensen met de namen als Verstegen en Van de Hei. Ruim anderhalve eeuw later, in 2010 ontmoet Ton Verstegen in Uden Dan Verstegen, nazaat van de Arnold Verstegen die vanuit Zeeland naar Amerika ging. Arnold 1 noemt hij hem in zijn boek, Arnold 2 is zijn vader. De ontmoeting met Dan wekt zijn nieuwsgierigheid, een jaar later gaat hij naar Amerika om het gebied waar de nazaten van de landverhuizers wonen te bezoeken. Voor Ton Verstegen waren het ook de oorspronkelijke bewoners, de Menominee-indianen die hem boeiden. Aan hun naam ontleende hij de titel van zijn boek Rogge en wilde rijst. Rogge staat voor het gemengde bedrijf, wilde rijst is de vertaling van Menominee. Van Voederheil naar Fox River en terug (1850-2016) is de ondertitel van zijn boek.

30

Ton Verstegen

Het verhaal van de immigranten is bekend, dat van de indianen minder. Vanuit Oost-Brabant hebben verschillende mensen de geschiedenis van de emigranten uitgezocht. Wim Rovers uit Uden en Willem Keeris uit Zeeland zijn in Wisconsin, de staat waar de meeste oost-Brabanders naar toe gingen zeer bekend. Zij hielpen Ton Verstegen op

weg. Maar eenmaal in Amerika raakte hij geboeid door wat er met de indianen is gebeurd, die moesten wijken voor de immigranten. Hij schreef hun verhaal op. "Toen ik terug was dacht ik bij mezelf, ik kan er een verslag van schrijven, maar ik wilde meer, ik wilde er samenhang in aanbrengen met mijn eigen ervaringen rond de jaren '60," zo vertelde Ton Verstegen in een interview naar aanleiding van het verschijnen van zijn boek.

Verstegen probeert in zijn boek een vergelijking te maken tussen de veranderingen in zijn eigen omgeving op het moment dat hij in Wageningen ging studeren met wat er in Amerika gebeurde. De buurtschap waar hij woonde werd eind jaren '50 van de vorige eeuw uiteen gespleten door de aanleg van een provinciale weg. Een oude foto was voor hem cruciaal: de verplaatsing van de schuur, die stond op de plek waar een nieuwe weg moest komen, de N265. De hele buurt heeft die schuur toen opgepakt en verplaatst. Volgens Verstegen was die collectieve inspanning een voorbeeld van de geest en de vindingrijkheid van het gemengde boerenbedrijf. Die weg is voor hem de eerste voorbode van de grote veranderingen. En bij de indianen trof hij nog aan wat toen in de kleine boerenwereld ook nog bestond: de manier van omgaan met elkaar, het collectief, het klaar staan voor elkaar.

In zijn boek beschrijft Ton Verstegen in het eerste deel uitgebreid over de emigratie, over hoe het nu in de regio van de Lower Fox River is, wat er met de indianen gebeurde en hoe die nu leven. In het tweede deel gaat hij terug naar Voederheil, de buurtschap waar hij opgroeide. En schetst dat op een verrassende manier de vele parallellen die hij weet te trekken. Daarbij schuwt hij niet om kritisch te kijken naar ontwikkelingen in dat verre Amerika, maar zeker ook niet wat er in zijn geboortestreek gebeurt, vooral op agrarisch gebied en wat betreft de in zijn ogen soms wat rigide ontwikkelingen in natuurgebieden.

'Rogge en wilde rijst' is een uitgave van uitgeverij AFdH. Het boek is vanaf 30 juni te koop. ISBN 9789072603524. Prijs 24,50 euro.

Ria Laurijssen uit Ulicoten koninklijk onderscheiden

Het 40-jarig jubileum van heemkundekring Amalia van Solms in Baarle Nassau/hertog heeft een extra tintje gekregen. Ria Laurijssen, bestuurslid van Amalia van Solms en op vele terreinen actief werd benoemd tot lid van de Orde van Oranje Nassau. De versierselen werden door burgemeester De Hoon-Veelenturf opgespeld.

Koninklijke eer voor Ria Laurijssen

Ria Laurijssen maakte in 1994 kennis met de vereniging, toen haar woonplaats Ulicoten het 550-jarig bestaan vierde. Een jaar later werd ze bestuurslid. Ze zette zich vol in voor het fotoarchief van de kring, zorgde in haar woonplaats voor de verspreiding van het kwartaalblad van de kring en is bij elke woensdagavondopening gastvrouw die de bezoekers verwelkomt met een kop koffie of thee. Dat doet ze ook op de maandelijkse openhuisdag. Een gedreven vrijwilligster, die bovendien ook nog veel doet voor haar ouders.

Bas Zijlmans onderscheiden door Brabants Heem

Bas Zijlmans stadshistoricus, publicist en erevoorzitter van de Oudheidkundige Kring Geertruydenberghe heeft de zilveren speld met oorkonde van het Brabants Heem in ontvangst mogen nemen.

De onderscheiding werd hem uitgereikt door bestuurslid Otte Strouken van Brabants Heem, dit gebeurde tijdens de lezing van de Oudheidkundige Kring over de tentoonstelling 'Vondsten in Beeld', Archeologie in vestingstad Geertruidenberg die t/m 11 september draait in de Geertruidkerk in Geertruidenberg.

Strouken blikte uitgebreid terug op de oprichting van de Oudheidkundige Kring waarvan Bas één van de grondleggers is. Zijn vele publicaties en boeken die hij uitbracht o.a. over de historie van Geertruidenberg werden belicht en niet te vergeten de vele opgravingen waaraan Bas leiding gaf. Aan de heemkunde in Brabant heeft Bas Zijlmans dus een meer dan verdienstelijke bijdrage geleverd.

Bas Zijlmans ontvangt de onderscheiding uit handen van bestuurslid Otte Strouken

Een dagje uit

Bestuursleden en partners van Brabants Heem zijn op de jaarlijkse uitdaging een dag lang gastrij ontvangers in Uden, de gemeente waar voorzitter Henk Hellegers van Brabants Heem burgemeester is.

Het monument dat herinnert aan het Belgische vluchtelingenkamp

34

vluchtelingen vonden daar enkele jaren onderdak. Het Vluchtoord was een compleet dorp. Het gezelschap stond apart stil bij het monument aan de Landerlaan en bij de wielerveden die in de bossen nog steeds zichtbaar is.

Het middagprogramma bestond uit een uitgebreide excursie op vliegbasis Volkel met een bezoek aan de Traditiekamer De Typhoon, waar vrijwilligers een schitterende collectie hebben tentoongesteld vanaf het ontstaan van de basis in de Tweede Wereldoorlog tot nu toe. Op de basis verder ook nog uitgebreide demonstraties van de basisbrandweer en van honden die voor de bewaking worden ingezet.

De Traditiekamer op de vliegbasis.

De heemkundekring Uden ontving het gezelschap in haar eigen heemhuis. Koffie met 'pepperkoek' en uitgebreide informatie over de actieve en florerende kring vormden de aftrap voor deze dag. Een uitgebreid bezoek volgde aan wat er nog over is van het Vluchtoord voor Belgen, dat tijdens de Eerste Wereldoorlog in Uden was gevestigd. Duizenden Belgische

Agenda 2016

Maandag 14 november: Kopijstop De Koerier december 2016

Vergaderschema Brabants Heem 2016

Dinsdag 18 oktober: regiobijeenkomst regio 7 in Gemonde

Donderdag 20 oktober: Bestuursvergadering

Woensdag 26 oktober: regiobijeenkomst regio 9 in Zeeland

Donderdag 27 oktober: regiobijeenkomst regio 2/3 in Made

Maandag 7 november: regiobijeenkomst 4 in Goirle

Donderdag 24 november: Bestuursvergadering

Andere activiteiten:

Maandag 4 juli t/m zondag 11 september, tentoonstelling Vondsten in Beeld in Geertruidskerk, Geertruidenberg

Zaterdag 24 en zondag 25 september: jubileumtentoonstelling heemkundekring Sint Huybert in De Jachthoorn, Wethouder Lemmenstraat in Sint Hubert.

Zaterdag 1 oktober: open huis heemkundekring de Vrijheijt van Rosendale in heemhuis Mariadal, Vincentiusstraat 7 van 10 tot 16.30 uur.

Tot en met 2 oktober: expositie Schelpen van Peter Ackermans, museum De Roos, Geertruidenberg.

Zaterdag 15 oktober: Dag van de Brabantse Cultuur in de Van Goghkerk in Etten-Leur, aanvang 10 uur.

Zaterdag 22 oktober: 51e Algemeen Kempisch Congres over Feeswtcultuur in de kempen. Boerke Mutsaerts, Vijverlaan 2 in Tilburg. Van 10 tot 17.00 uur

Zaterdag 12 november: uitreiking Knippenbergprijs in Baarle-Nassau

Jubilea kringen:

24 t/m 25 september 2016: Heemschut Sint Huybert in Sint Hubert 20 jaar

23-10-2016: Hkk De Heerlijkheit Nispen (Nispen) 25 jaar

31-10-2016: Hv Werkendam en De Werken c.a. (Werkendam) 24 jaar

23-10-2016: Hkk Teterings Erfdeel (Teteringen) 25 jaar

Duizenden Belgen woonden tijdens de Grote Oorlog van '14 – '18 als vluchteling in het vluchtoord in Uden. Een heel dorp met kerk, scholen en bedrijvigheid werd er gebouwd aan de grens van het dorp. En waar Belgen zijn, daar zijn wielrenners. Het restant van een heuse wielersbaan is nog steeds in de bossen nabij Naat Piek in Uden te vinden. Een bezoek aan deze voormalige wielersbaan vormde onderdeel van de jaarlijkse uitdaging van het bestuur van Brabants Heem.

Foto Otte Strouken

Brabants Heem wil de ondersteunende organisatie zijn voor 123 zelfstandige Brabantse heemkundekringen. De stichting organiseert in samenwerking met andere organisaties cursussen en studiedagen, zet netwerken op en geeft adviezen. Dat alles om de deskundigheid van de kringleden te bevorderen op alle terreinen waar dat nodig is. Verder stimuleert Brabants Heem nieuwe initiatieven en onderlinge samenwerking.

Parallele artikelen op de website: www.brabantsheem.nl

Uitgave: Brabants Heem, Postbus 1203, 5200BG 's-Hertogenbosch.

Eindredactie: Tjeu van Ras

Foto's: Naamsvermelding bij de foto, overige merendeels uit collecties van de heemkundekringen.

Ontwerp en Drukwerk: Koninklijke
Drukkerij Em. de Jong
Baarle-Nassau

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, in welke vorm ook. Hetzij elektronisch dan wel mechanisch door fotokopieën, scans of opnamen. Tenzij met voorafgaande toestemming van de uitgever. De uitgever heeft er naar gestreefd om alle copyrights in deze uitgave te regelen. Wie meent alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen.